

7. პოლიტიკური იდეოლოგიები

(ანარქიზმი, მარქსიზმი, სოციალიზმი, ფემინიზმი)

უკანასკნელი ცვლილების თარიღი: 10.12.2022

1-2. ანარქიზმი და მარქსიზმი. ანარქიზმი¹ არის პოლიტიკური ფილოსოფია, რომელიც უპირატესობას ანიჭებს ნებაყოფლობით გაერთიანებაზე დაფუძნებულ სოციალურ წესრიგს და უარყოფს სახელმწიფოს ლეგიტიმურობას. ბევრი ანარქისტისთვის ანარქიზმი ნიშნავს არა მხოლოდ სახელმწიფოსადმი, არამედ იერარქიის, დომინირებისა და აგრესიის განსხვავებული ფორმებისადმი დაპირისპირებასაც (ამა თუ იმ კონკრეტულ ანარქისტ მოაზროვნესთან ეს სხვადასხვაგვარად ვლინდება). მათ შორის არსებული განსხვავებების მიუხედავად, ანარქისტები თანხმდებიან იმაზე, რომ სასურველია სახელმწიფოს, როგორც ასეთის გაუქმება.

ბერძნული სიტყვა „ანარქია“ (*anarkhia*) მმართველის (*arkhon*) არარსებობას ნიშნავს.² როგორც წესი, აღნიშნული ტერმინი უნესრიგობისა და სოციალური ქაოსის აღსანიშნავად გამოიყენება. ეს გარემოება ემყარება დაშვებას, რომლის თანახმად, მმართველთა არარსებობა ბუნებრივად იწვევს ქაოსს. ანარქისტები სწორედ ამ დაშვებას უარყოფენ. ისინი არ თვლიან, რომ მმართველთა არარსებობა საზოგადოებრივი წესრიგის რღვევას გამოიწვევს. **ანარქისტები მიიჩნევენ, რომ სოციალურ წესრიგს სახელმწიფოზე უკეთ უზრუნველყოფს ანარქიული, თავისუფალი გაერთიანებები, რომლებიც იძულებას არ ემყარება. მათი აზრით, სოციალურ უნესრიგობას იწვევს არა ანარქია, არამედ სახელმწიფო.**

პირველი მოაზროვნე, რომელმაც ტერმინი „ანარქიზმი“ საკუთარ იდეებს დაუკავშირა, იყო ფრანგი მწერალი **პიერ-ჟოზეფ პრუდონი** (1809-1865 წწ.). გარკვეული პერიოდის შემდეგ ეს ტერმინი აიტაცეს სხვა მოაზროვნეებმაც, რომლებიც პრუდონის მსგავს იდეებს იზიარებდნენ. მიუხედავად ამისა, ტერმინ „ანარქიზმის“ (ისევე როგორც სხვა პოლიტიკური იდეოლოგიების აღმნიშვნელი ტერმინების) ზუსტი განსაზღვრა რთულია, რადგან ის, თუ რას ნიშნავს ნამდვილი ანარქიზმი, დღემდე ინტენსიური კამათის საგანია თავად ანარქიზმის შიგნით არსებულ განსხვავებულ მიმართულებებს შორის.

ანარქიზმში პირობითად გამოყოფენ ე.წ. „ინდივიდუალურ“ და „სოციალურ“ ანარქიზმს. **ინდივიდუალური ანარქიზმი** (ჯონ ლოკისა და ადამ სმიტის იდეებზე დაყრდნობით) ყურადღებას ამახვილებს კერძო საკუთრებაზე. სახელმწიფო იძულების ალტერნატივად ინდივიდუალისტი ანარქისტები საბაზრო მექანიზმებს აღიარებენ და მათ ინდივიდთა ქმედებების კოორდინირების მნიშვნელოვან საშუალებად თვლიან. რაც

¹ შდრ. R. T. Long, „Anarchism“, in: 6. G. Gaus, F. D’Agostino (eds.), *The Routledge Companion to Social and Political Philosophy*, Routledge, 2013, გვ. 217 და შმდ.

² უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, სიტყვა „ანარქიზმი“ მომდინარეობს ბერძნული სიტყვა „არხეს“ უარყოფიდან. „არხე“ ნიშნავს პირველსაწყისს, საფუძველს, მმართველ ძალას. ასე რომ, „ანარქია“ ნიშნავს „არავის მმართველობას“ ან „არამმართველობას“. ზოგიერთი ავტორი მიიჩნევს, რომ არამმართველობა ხორციელდება მაშინ, როდესაც ყველა მართავს კონსენსუსის ანუ ერთსულოვნების საფუძველზე. შდრ. A. Fiala, „Anarchism“, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/anarchism/>

შეეხება **სოციალურ ანარქიზმს**, ის უფრო მეტად ჟან-ჟაკ რუსოდან მომდინარე ტრადიციას ემყარება, უარყოფს კერძო საკუთრებას და საბაზრო ურთიერთობებს **ექსპლუატაციის** (ჩაგვრის) და დომინირების ფორმებად განიხილავს, რომლებიც სახელმწიფოსთან ერთად უნდა გაუქმდნენ.

ანარქიზმის მოკლე ისტორიული მიმოხილვა. XVIII საუკუნეში ინგლისელმა ფილოსოფოსმა **თომას პეინმა** (1737-1809 წწ.) თავის ნაშრომში „**ადამიანის უფლებები**“ (*Rights of Man*, 1791-1792 წწ.) განავითარა შეხედულება, რომლის თანახმად სოციალური წესრიგი ხელისუფლების მოქმედების შედეგი კი არაა, არამედ თვითნებური ინტერესების მოტივისა და მორალური გრძნობების ერთობლივი ზემოქმედების შედეგად წარმოიშვება. ასე რომ, შესაძლებელია სოციალური წესრიგის არსებობა სახელმწიფოს გარეშე. ანარქიის შესაძლებლობის აღიარებას პეინი თავად ანარქიზმამდე არ მიუყვანია. თუმცა, პეინის არგუმენტები შემდგომში **უილიამ გოდვინმა** (1756-1836 წწ.) განავითარა. თავის ნაშრომში „**გამოკვლევა პოლიტიკური სამართლიანობის შესახებ**“ (*Enquiry Concerning Political Justice*, 1793 წ.) გოდვინი ამტკიცებდა, რომ იმის გათვალისწინებით, რომ ქვეშევრდომთა რიცხვი საგრძნობლად აღემატება მმართველთა რიცხვს, ხელისუფლების ძალაუფლება საზოგადოებრივ აზრს უფრო ეფუძნება, ვიდრე ძალას. ამის საფუძველზე გოდვინმა დაასკვნა, რომ საზოგადოებრივი აზრი, ხელისუფლების ჩარევის გარეშე, საკმარისია სოციალური წესრიგის შესანარჩუნებლად. გოდვინს მარტივად ვერ მივაკუთვნებთ ვერც ინდივიდუალურ და ვერც სოციალურ ანარქიზმს. იგი მიიჩნევდა, რომ საერთო საკუთრება უკეთესია, ვიდრე კერძო საკუთრება, თუმცა, იმასაც აღიარებდა, რომ არ შეიძლება კერძო საკუთრების შეზღუდვა, ვიდრე ეს უკანასკნელი არსებობს. საერთო საკუთრების იდეის მხარდაჭერა განათლების მეშვეობით უნდა ხორციელდებოდეს და არა ძალის გამოყენებით.

ჩვენს მიერ ზემოთ ნახსენები პიერ-ჟოზეფ პრუდონიც ძნელად ექვემდებარება მარტივ კატეგორიზაციას. პრუდონის უმნიშვნელოვანესი ნაშრომებია: „**რა არის საკუთრება?**“ (1840 წ.), „**ეკონომიკურ წინააღმდეგობათა სისტემა**“ (1846 წ.) და „**რევოლუციის ზოგადი იდეა**“ (1851 წ.). პრუდონი ფართოდაა ცნობილი იმით, რომ კერძო საკუთრებას ქურდობის ერთ-ერთი სახე უწოდა. მიუხედავად ამისა, იგი მხარს უჭერდა ინდივიდუალური საკუთრების ალტერნატიულ ფორმას, რომელსაც „ფლობას“ (possession) უწოდებდა. **ფლობა**, პრუდონის მიხედვით, მიმდინარე მოხმარებაზეა დამოკიდებული და შესაძლოა, დროთა განმავლობაში, გადანაწილებას დაექვემდებაროს. მფლობელობის იდეა, მისი აზრით, ერთი მხრივ, კომუნიზმის, ხოლო მეორე მხრივ – საკუთრების არსებულ იდეას უპირისპირდებოდა. რენტას,³ მოგებასა და პროცენტს, როგორც ეკონომიკურ მოვლენებს, პრუდონი საკუთრების (და არა მფლობელობის) გამოვლინებად მიიჩნევდა. იგი მხარს უჭერდა კაპიტალისტური ფორმებისა და სახელმწიფოს ჩანაცვლებას მუშათა თავისუფალი გაერთიანებებით, რომლებიც თვისებრივად განსხვავებულ საზოგადოებრივ სისტემას ჩამოაყალიბებდნენ (ე. წ. *mutualism*). იმათ საპასუხოდ, ვინც თვლიდა, რომ თავისუფლებას წინ უნდა უსწრებდეს სახელმწიფოს მიერ უზრუნველყოფილი სოციალური წესრიგი, პრუდონი ამტკიცებდა, რომ „თავისუფლება წესრიგის დედაა და არა შვილი“. თავის გვიანდელ ნაშრომში „**საკუთრების თეორია**“ (1866 წ.) პრუდონმა მხარი დაუჭირა კერძო საკუთრებას (თუმცა, არა სრულად), როგორც გადაჭარბებული სოციალური და პოლიტიკური ძალაუფლების საპირწონეს. პრუდონის ნააზრევის სირთულეს ადასტურებს ის გარემოება, რომ მას

³ რენტა – რეგულარული შემოსავალი, რომელსაც იძლევა კაპიტალი, ქონება ან მიწა ისე, რომ მათ მფლობელს არ სჭირდება მენარმეობრივი საქმიანობა.

თავის წინამორბედად მიიჩნევდნენ როგორც ინდივიდუალისტი ანარქისტები (მაგალითად, ბენჯამინ თაქერი), ასევე, სოციალური ანარქისტებიც (მაგალითად, მიხეილ ბაკუნინი).

პიერ-ჟოზეფ პრუდონი

მარქსიზმისა და ანარქიზმის ურთიერთდამოკიდებულება კომპლექსურია.⁴ სოციალური ანარქისტებისთვის მარქსიზმი, ერთსა და იმავე დროს, შთაგონების მომცემიც იყო და დაპირისპირებული იდეოლოგიაც. **კარლ მარქსი** (1818-1883 წწ.) და **ფრიდრიხ ენგელსი** (1820-1895 წწ.) ანარქისტები არიან, რადგან ისინი მხარს უჭერენ სახელმწიფოს გაქრობისა და უკლასო, კომუნისტური საზოგადოების დამკვიდრების იდეას. თუმცა, ისინი, ამავე დროს, თვლიდნენ, რომ სახელმწიფოს გაქრობამდე ხელისუფლების სათავეები ხელში უნდა ჩაეგდო **პროლეტარიატს** (მოსახლეობის ყველაზე ღარიბ ფენას, მუშებს), რომელსაც დიქტატურა უნდა განეხორციელებინა სხვა კლასებზე. ისინი მწვავედ აკრიტიკებდნენ ანარქიზმს როგორც თავიანთ შრომებში, ასევე, **პირველი ინტერნაციონალის**⁵ დროსაც. გარდა ამისა, ის პოლიტიკური რეჟიმები, რომლებიც საკუთარ თავს მარქსიზმის იდეების გამტარებლად მიიჩნევდნენ (მაგალითად, საბჭოთა კავშირი), ანარქისტების მიმართ მტრულად იყვნენ განწყობილი. ამის გამო, მარქსიზმისა და ანარქიზმის ურთიერთმიმართება არასოდეს ყოფილა ჰარმონიული. მიუხედავად ამისა, მარქსისტული იდეები პოპულარობით სარგებლობდა როგორც ინდივიდუალისტურ, ასევე, სოციალურ ანარქიზმში. თავის მხრივ, მარქსზე გავლენა მოახდინეს ანარქისტმა მოაზროვნეებმა (პიერ ჟოზეფ პრუდონი, მაქს შტირნერი და სხვ.).

მარქსმა ყურადღება, უმთავრესად, იმ ცვლილებებზე გაამახვილა, რომლებიც XIX საუკუნის პირველ ნახევარში მოხდა ევროპაში.⁶ მისი აზრით, ყველაზე მნიშვნელოვანი ცვლილებები **კაპიტალიზმის** განვითარებას უკავშირდებოდა. კაპიტალიზმი წარმოების ისეთი სისტემაა, რომელიც არსებითად განსხვავდება ისტორიაში არსებული წინა ეკონომიკური სისტემებისგან. კაპიტალიზმი გულისხმობს საქონლისა და მომსახურების წარმოებას მომხმარებელთა ფართო წრისთვის. კაპიტალისტურ საწარმოებში მარქსმა ორი მთავარი ელემენტი გამოყო. პირველი არის **კაპიტალი**, ანუ ნებისმიერი ქონება

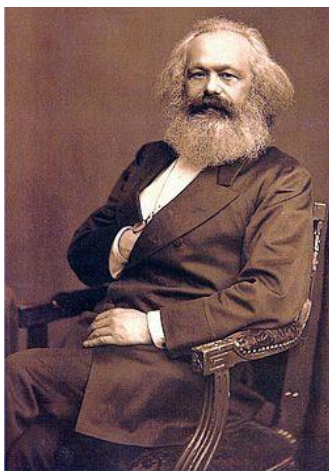
⁴ იქვე, გვ. 223-224.

⁵ პირველი ინტერნაციონალი ანუ მუშათა საერთაშორისო გაერთიანება – ორგანიზაცია, რომელიც მიზნად ისახავდა ევროპაში მუშათა მოძრაობების კოორდინირებას. დაარსდა 1864 წლის 28 სექტემბერს ლონდონში.

⁶ შტრ. Anthony Giddens, Philip W. Sutton, *Sociology*, 7th edition, Polity Press, 2013, გვ. 15-16.

ფულის, მანქანა-დანადგარებისა და თვით ფაბრიკა-ქარხნების ჩათვლით, რომელიც შესაძლოა გამოყენებულ იქნეს ახალი ქონების მოსაპოვებლად. **კაპიტალის აკუმულაცია** (დაგროვება) უშუალოდ უკავშირდება მეორე ელემენტს – დაქირავებულ შრომას. დაქირავებული შრომა გულისხმობს მუშათა ერთობლიობას, რომლებსაც არ შეუძლიათ საკუთარი თავის და ოჯახის დამოუკიდებლად რჩენა და რომლებიც დამოკიდებულნი არიან კაპიტალის მფლობელთა მიერ შემოთავაზებულ სამუშაოზე.

მარქსი ამტკიცებდა, რომ ისინი, რომლებიც ფლობენ კაპიტალს, ანუ **კაპიტალისტები**, ქმნიან მმართველ კლასს, ხოლო მოსახლეობის დანარჩენი ნაწილი ქმნის დაქირავებული მუშების, ანუ მუშათა კლასს. **ინდუსტრიალიზაციასთან**⁷ ერთად, გლახთა დიდი რაოდენობა, რომელიც ადრე საკუთარი მიწის დამუშავებით ირჩენდა თავს, მზარდ ქალაქებში გადასახლდა და მუშათა კლასის შემადგენელი ნაწილი გახდა. მუშათა კლასს მარქსი, ასევე, პროლეტარიატს უწოდებდა.

კარლ მარქსი

ფრიდრიხ ენგელსი

მარქსის მიხედვით, პირველყოფილ საზოგადოებაში ძირითად ეკონომიკურ ერთეულს თემი წარმოადგენდა და საერთო საკუთრება იყო დამკვიდრებული. ქონებრივი დიფერენციაცია (განსხვავება) მკვეთრად არ იყო გამოკვეთილი. თუმცა, თანდათანობით ჩამოყალიბდა მონათმფლობელური საზოგადოება, სადაც ორი ძირითადი, ერთმანეთისადმი დაპირისპირებული, ანუ **ანტაგონისტური ჯგუფი (კლასი)** გაჩნდა: მონათმფლობელები და მონები. მონათმფლობელები მონების შრომის **ექსპლუატაციას** (სხვისი შრომის მითვისებას) ახდენენ და მონათმფლობელურ იდეოლოგიას ამკვიდრებენ, რომელიც რეალობის დამახინჯების მეშვეობით მათ ძალაუფლებას განამტკიცებს (გაიხსენეთ იდეოლოგიის როგორც დამახინჯების ფუნქცია პ. რიკიორის ანალიზში).

მონათმფლობელური წყობის რღვევის შედეგად წარმოქმნილი ფეოდალური წყობაც კლასობრივი სისტემა იყო, მიიჩნევა მარქსი. აქ დაპირისპირებულ კლასებს ფეოდალები და ყმა-გლეხები წარმოადგენენ. მონათმფლობელების მსგავსად, ფეოდალებიც ყმა-გლეხების შრომის **ექსპლუატაციას** ახდენენ, ხოლო საკუთარ ძალაუფლებას ფეოდალური იდეოლოგიის მეშვეობით ინარჩუნებენ.

კაპიტალიზმიც კლასობრივი სისტემაა, სადაც კლასობრივი ურთიერთობები კაპიტალისტებს (ბურჟუაზია) და მუშებს (პროლეტარიატი) შორის კონფლიქტურია. მიუხედავად იმისა, რომ კაპიტალისტებს სჭირდებათ მუშახელი, ხოლო მუშებს

⁷ ინდუსტრიალიზაცია – ისეთ ეკონომიკურ სისტემაზე გადასვლა, სადაც წამყვან როლს მრეწველობა (გასაყიდი დანიშნულების მქონე საგანთა შექმნის პროცესი) ასრულებს.

სჭირდებათ ხელფასი, ეს ურთიერთდამოკიდებულება უთანასწოროა. მუშები ვერ აკონტროლებენ (ან სუსტად აკონტროლებენ) საკუთარ შრომას, ხოლო კაპიტალისტები ითვისებენ მუშების შრომის პროდუქტს და ამით მოგებას ნახულობენ. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, კაპიტალისტები ექსპლუატაციას უწევენ მუშების შრომას. მარქსი მიიჩნევდა, რომ დროის გასვლასთან ერთად, ეკონომიკური რესურსების გამო **კლასობრივი კონფლიქტი** კიდევ უფრო გამწვავდებოდა. „დღემდე არსებული ყველა საზოგადოების ისტორია კლასთა ბრძოლის ისტორიაა“, – წერდნენ მარქსი და ენგელსი თავიანთ ნაშრომში „**კომუნისტური პარტიის მანიფესტი**“ (1848 წ.).

მარქსის შეხედულებები **ისტორიის მატერიალისტურ გაგებას** ემყარებოდა. ამ მიდგომის თანახმად, საზოგადოებაში ცვლილებების მთავარი მიზეზია არა იდეები ან ღირებულებები, არამედ ეკონომიკური ფაქტორების ზემოქმედება. ისტორიული განვითარების მიზეზი კლასებს შორის არსებული დაპირისპირებაა. კლასობრივი ბრძოლა, მარქსის აზრით, ისტორიის „მამოძრავებელ ძალას“ წარმოადგენდა. ერთი საზოგადოებრივი წყობიდან მეორე საზოგადოებრივ წყობაზე გადასვლა ხდება ან თანდათანობით, ან რევოლუციის შედეგად. თუმცა, ორივე შემთხვევაში გადამწყვეტია ის, რომ ძველი საზოგადოებრივი წყობა ინგრევა მის ეკონომიკაში არსებული წინააღმდეგობების გამო, რასაც თან ერთვის დაპირისპირებულ კლასებს შორის ბრძოლის გამწვავება.

მარქსი ამტკიცებდა, რომ ისევე, როგორც კაპიტალისტებმა დაამხეს ფეოდალური წესრიგი თავის დროზე, ასევე, ახლო მომავალში მუშები დაამხოებდნენ კაპიტალიზმს რევოლუციის მეშვეობით და დაამყარებდნენ ახალ წყობას — **კომუნიზმს**. კომუნიზმის პირობებში, მარქსის აზრით, კლასები არ იარსებებდა. რა თქმა უნდა, იგი არ გულისხმობდა, რომ ინდივიდებს შორის არსებული ყველა უთანასწორობა გაქრებოდა. მარქსი თვლიდა, რომ კომუნიზმის დროს საზოგადოება არ იქნებოდა გახლეჩილი ორ დაპირისპირებულ კლასად, რომელთაგან ერთი მცირერიცხოვანია და ფლობს ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ძალაუფლებას, ხოლო მეორე მრავალრიცხოვანია, მაგრამ ვერ ნახულობს სარგებელს საკუთარი მუშაობიდან. ეკონომიკური სისტემა საერთო საკუთრების ქვეშ მოექცევა და საზოგადოება უფრო ჰუმანური გახდება, ვიდრე დღესაა. გარდა ამისა, იგი თვლიდა, რომ მომავლის საზოგადოებაში წარმოება უფრო ეფექტური იქნებოდა, ვიდრე ეს კაპიტალიზმის პირობებშია.

მარქსისტული და ანარქისტული იდეები საკმაოდ სწრაფად გავრცელდა რუსეთში. ყველაზე ცნობილი რუსი ანარქისტები იყვნენ: **მიხეილ ბაკუნინი** (1814-1876 წწ.), **ლევ ტოლსტოი** (1828-1910 წწ.) და **პეტრე კროპოტკინი** (1842-1921 წწ.). უნდა აღინიშნოს, რომ სამივე არისტოკრატის წარმომადგენელი იყო. ბაკუნინმა შეიმუშავა ანარქიზმის „**კოლექტივისტური**“ ვერსია, რომლის თანახმად, **წარმოების საშუალებებზე**⁸ კონტროლი მუშათა ფედერაციებს (გაერთიანებებს) უნდა განეხორციელებინათ. ბაკუნინი არ ეწინააღმდეგებოდა ხელფასისა და ფულადი მიმოცვლის იდეებს. შეიძლება ითქვას, რომ ბაკუნინმა შეიმუშავა ე.წ. „შუალედური“ გზა პრუდონის ბაზარზე დამყარებულ ინდივიდუალიზმსა და მარქსის არასაბაზრო კომუნიზმს შორის. ბაკუნინი მკვეთრად აკრიტიკებდა „პროლეტარიატის დიქტატურის“ მარქსისეულ გეგმას (მარქსის თანახმად, ეს დიქტატურა უნდა განხორციელებულიყო კაპიტალიზმის დამხობიდან სახელმწიფოს გაქრობამდე). ბაკუნინი მიიჩნევდა, რომ ეს უბრალოდ ახალი მმართველი კლასის გაჩენასა და ჩაგვრის გაძლიერებას გამოიწვევდა. უნდა აღინიშნოს, რომ ბაკუნინის

⁸ წარმოების საშუალებები – ის, რისი მეშვეობითაც ხდება პროდუქციის წარმოება: მიწა, ფაბრიკა-ქარხნები, მანქანა-დანადგარები და ა.შ.

იდევს იზიარებდა ცნობილი ქართველი ანარქისტი **ვარლამ ჩერქეზიშვილი** (1846-1925 წწ.).⁹ პირველი ინტერნაციონალის მსვლელობის დროს ბაკუნინი და მარქსი ერთმანეთს მკვეთრად დაუპირისპირდნენ. რაც შეეხება კროპოტკინს, იგი იზიარებდა ბაკუნინის მიერ მარქსის კრიტიკას, თუმცა, უპირისპირდებოდა ბაკუნინის კოლექტივიზმს (რომელიც ფულისა და ხელფასების არსებობას ითვალისწინებდა) და წმინდა კომუნიზმისკენ იხრებოდა. ფულის მიმართ უარყოფითად განმსჭვალული ტოლსტოი, ალბათ, კროპოტკინთან უფრო ახლოს იდგა.

მიხაილ ბაკუნინი

პეტრე კროპოტკინი

ვარლამ ჩერქეზიშვილი

ლევ ტოლსტოი

ბაკუნინი მხარს უჭერდა ძალადობრივ რევოლუციას და მკვეთრად უპირისპირდებოდა ყველა რელიგიას. ტოლსტოი პაციფისტურ¹⁰ პოზიციაზე იდგა, რომელიც ქრისტიანობით იყო შთაგონებული და მიიჩნევდა, რომ ადამიანის შინაგანი ზნეობრივი გარდაქმნა წინ უნდა უსწრებდეს პოლიტიკურ რეფორმებს. კროპოტკინმა კი ანარქიზმის წიაღში ევოლუციური და ეკოლოგიური მიდგომა განავითარა: იგი

⁹ ვარლამ ჩერქეზიშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ უფრო დანვრილებით იხ. <https://eeu.edu.ge/portfolio/varlam-cherkezishvili/>

¹⁰ პაციფიზმი – ომისა და ძალადობის უარყოფა, მშვიდობისმოყვარეობა.

ყურადღებას ამახვილებდა კაცობრიობის ისტორიასა და ზოგადად, ცხოველთა სამყაროში ურთიერთდახმარების როლზე.

3. სოციალიზმი¹¹ სოციალურ-ეკონომიკური მოძღვრებაა, რომელიც საკუთრებისა და ბუნებრივი რესურსების კერძო მფლობელობასთან შედარებით, უპირატესობას ანიჭებს კოლექტიურ, ანუ საერთო მფლობელობას. სოციალიზმის თანახმად, ინდივიდები იზოლირებულად, განცალკევებულად კი არ ცხოვრობენ და მუშაობენ, არამედ ისინი ერთმანეთთან თანამშრომლობენ. ყველაფერი, რასაც ადამიანები აწარმოებენ, სოციალური პროდუქტია და ყველას, ვისაც რაღაც წვლილი მიუძღვის საქონლის წარმოების პროცესში, უფლება აქვს, თავისი წილი მოითხოვოს. შესაბამისად, საზოგადოება უნდა ფლობდეს ან სულ მცირე, აკონტროლებდეს მაინც კერძო საკუთრებას, რაც, პირველ რიგში, საზოგადოების წევრთა კეთილდღეობისკენ იქნება მიმართული. **მნიშვნელოვანი სოციალისტი მოაზროვნეები არიან: ანრი დე სენ-სიმონი, შარლ ფურიე, რობერტ ოუენი, ეტიენ კაბე, ლუი ბლანი, ლუი ოგიუსტ ბლანკი, ფერდინანდ ლასალი, ფრედერიკ დენისონ მორისი, ჯორჯ დუგლას ჰოვარდ ქოული და სხვ.**

ამ შეხედულებების გამო სოციალიზმი უპირისპირდება კაპიტალიზმს, რომელიც წარმოების საშუალებებზე კერძო საკუთრებას აღიარებს. კაპიტალიზმის პირობებში არსებობს თავისუფალი საბაზრო სისტემა, რომლის ფარგლებშიც ინდივიდები დამოუკიდებლად იღებენ გადაწყვეტილებებს, ხოლო სახელმწიფოს ჩარევის ხარისხი ეკონომიკაში მინიმალურია (გაიხსენეთ ადამ სმითის თეორია ე.წ. „უხილავი ხელის“ შესახებ წინა თემიდან).

სოციალისტები თვლიან, რომ კაპიტალიზმი აუცილებლობით იწვევს სიმდიდრისა და ძალაუფლების უსამართლო კონცენტრაციას მცირერიცხოვან ადამიანთა ხელში. ეს ის ადამიანებია, რომლებიც თავისუფალ ბაზარზე კონკურენციის შედეგად სხვებზე იმარჯვებენ. სოციალისტები მიიჩნევენ, რომ ეს ადამიანები შემდეგში თავიანთ ძალაუფლებასა და სიმდიდრეს საზოგადოებაში საკუთარი პოზიციების განსამტკიცებლად იყენებენ. შესაბამისად, სოციალისტების აზრით, „ინდივიდუალური თავისუფლებისა“ და „თანაბარი შესაძლებლობების“ ცნებები, შესაძლოა, საზრისის მქონე იყოს კაპიტალისტებისთვის, მაგრამ არა მუშებისთვის, რომლებიც კაპიტალისტების ნებას უნდა დაემორჩილონ, თუკი გადარჩენა სურთ. **სოციალისტების თანახმად, ქეშმარიტი თავისუფლება და თანასწორობა მოითხოვს საზოგადოების რესურსების სოციალურ, ანუ კოლექტიურ კონტროლს, რაც, თავის მხრივ, ნებისმიერი საზოგადოების განვითარების წინაპირობაა.**

ამ საერთო წანამძღვრის მიუხედავად, სოციალისტებში არსებობს განსხვავება ორი ძირითადი საკითხის შესახებ: 1. *რა სახის საკუთრება უნდა აკონტროლოს საზოგადოებამ და რა ხარისხით.* ზოგიერთი სოციალისტი მიიჩნევდა, რომ პირადი ნივთების გარდა ყველაფერი საზოგადოების საკუთრება უნდა იყოს. მაგალითად, თომას მორს თავის „უტოპიაში“ (იხ. თემა 5) ასეთი ხედვა აქვს მოცემული. სხვა სოციალისტები კი მიიჩნევენ, რომ კერძო საკუთრება დასაშვებია ფერმების, მალაზიების, მცირე და საშუალო ბიზნესის სახით; 2. *რა სახით უნდა განახორციელოს საზოგადოებამ საკუთრებისა და სხვა რესურსების კონტროლი.* ამ კუთხით სოციალისტები, პირობითად, შესაძლოა, ცენტრალისტებად და დეცენტრალისტებად დავყოთ. **ცენტრალისტები** მიიჩნევენ, რომ საკუთრების საჯარო კონტროლი უნდა განახორციელოს ცენტრალურმა

¹¹ R. Dagger, T. Ball, “Socialism”, in: Encyclopædia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/socialism>; P. Self, “Socialism”, in: *A Companion to Contemporary Political Philosophy*. Vol. 1, edited by R. E. Goodin, P. Pettit, T. Pogge. Blackwell Publishing, 2007, გვ. 418-419; 424, 429.

ხელისუფლებამ სახელმწიფოს სახით, ან მმართველმა პარტიამ (როგორც ეს იყო საბჭოთა კავშირში). რაც შეეხება **დეცენტრალისტებს**, ისინი მიიჩნევენ, რომ საჯარო საკუთრებისა და რესურსების შესახებ გადანყვეტილებები მიღებული უნდა იქნეს ლოკალურ, ქვედა საფეხურზე უშუალოდ იმ ადამიანების მიერ, ვისაც ეს გადანყვეტილებები შეეხება.

სოციალიზმი უფრო ოპტიმისტურადაა განწყობილი ადამიანის ბუნების მიმართ, ვიდრე კონსერვატიზმი ან ლიბერალიზმი.¹² აქ ცენტრალურ ადგილს იკავებს რწმენა, რომლის თანახმად ყოველი ინდივიდი თანაბრად მორალურად ღირებულია. რა თქმა უნდა, ეს რწმენა მხოლოდ სოციალიზმისთვის არაა დამახასიათებელი, თუმცა სოციალისტები მას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ. კონსერვატორები აღიარებენ პრივილეგიასა და ტალანტზე დამყარებულ იერარქიულ წესრიგს, ლიბერალები – საბაზრო სისტემის შედეგად წარმოქმნილ უთანასწორობებს. **რაც შეეხება სოციალიზმს, ის ცდილობს, რომ თანაბარი მორალური ღირებულების ცნება სოციალურ და ეკონომიკურ სფეროებშიც დაამკვიდროს.** სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სოციალიზმი ცდილობს, აღმოფხვრას ამ სფეროებში არსებული უთანასწორობები.

სოციალისტები, როგორც ზემოთ იქნა აღნიშნული, კონკურენციასთან შედარებით, გაცილებით დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ **კოოპერაციას ანუ თანამშრომლობას.** დემოკრატი სოციალისტები თვლიან, რომ ეს თანამშრომლობა თავისუფალ მორალურ არჩევანს უნდა ეფუძნებოდეს და არა ეკონომიკურ ან ფიზიკურ იძულებას. **სოციალისტები მიიჩნევენ, რომ უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა ადამიანთა ძირითადი მატერიალური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება, რათა მათ ღირსეულად ცხოვრების შესაძლებლობა ჰქონდეთ.** დღეს ეს მოთხოვნა უფრო ფართოა და თავის თავში მოიცავს ეკოლოგიურ საკითხებს (გარემოს დაცვა) და ზოგადად, ცხოვრების ხარისხის გაუმჯობესებას. გარდა ამისა, დემოკრატიული სოციალიზმი ცდილობს, ხელი შეუწყოს ინდივიდუალურ ავტონომიას და სოციალურ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში მოქალაქეთა ჩართულობას. ასე რომ, სოციალიზმი ცდილობს, განავრცოს სოციალური კეთილდღეობისა და დემოკრატიული პროცედურების ცნებები.

თანამედროვე სამყაროს ანალიზისას სოციალისტები მიუთითებენ იმაზე, რომ ეს ბაზისური მოთხოვნები ხშირად უგულვებელყოფილია. მასიური უმუშევრობა, ბუნებრივი რესურსების მზარდი ექსპლუატაცია, გლობალურ ბაზარზე დამოკიდებულება თანმხლები ნეგატიური ეფექტებით (მაგალითად, ეროვნული ვალუტის გაუფასურება, სანჯავის ფასის ზრდა და ა.შ.) და სხვა პრობლემები, სოციალისტების აზრით, კაპიტალიზმის ნეგატიურ გამოვლინებებს წარმოადგენენ.

შესაბამისად, **სოციალისტები მიიჩნევენ, რომ სახელმწიფომ უფრო მეტი უნდა გააკეთოს იმისთვის, რათა ინდივიდები ამ მავნე შედეგებისგან დაიცვას. პოლიტიკურმა ძალაუფლებამ ხელი უნდა შეუწყოს ინდივიდებს, რათა მათ შეძლონ ღირსეული ცხოვრებისთვის აუცილებელი მატერიალური რესურსების მოპოვება.** სახელმწიფომ, ასევე, უნდა დაიცვას მოქალაქეები ეკოლოგიური კრიზისებისა და კატასტროფებისგან და იზრუნოს უმუშევრობის შემცირებაზე სოციალურად სასარგებლო სამუშაო ადგილების შექმნით. ამ მიზნების განსახორციელებლად, სოციალისტების აზრით, საჭიროა, სახელმწიფოს ხელთ არსებული ძალაუფლების უფრო დადებითი გამოყენება იმისთვის, რათა რეგულაციები, გადასახადები, სუბსიდიები, კვლევა, განათლება და ტექნოლოგიური ექსპერტიზა უფრო ეფექტურად იქნეს გამოყენებული.

¹² P. Self, “Socialism”, in: *A Companion to Contemporary Political Philosophy*. Vol. 1, edited by R. E. Goodin, P. Pettit, T. Pogge. Blackwell Publishing, 2007, გვ. 418-419; 424, 429.

საბჭოთა კავშირის არსებობის პერიოდში წარმოიშვა დაპირისპირება მარქსიზმ-ლენინიზმის მიმდევარ, ერთი პარტიის მმართველობის მომხრე კომუნისტებსა და რევოლუციური ცვლილებების მოწინააღმდეგე დემოკრატ სოციალისტებს შორის, რომლებისთვისაც ერთპარტიული მმართველობის იდეა მიუღებელი იყო. საბჭოთა კავშირში, ჩინეთში, ჩრდილოეთ კორეაში, ვიეტნამსა და კუბაზე გამოხატვის თავისუფლება და პოლიტიკური კონკურენცია არასასურველ, „ბურჟუაზიულ“, „კონტრრევოლუციურ“ იდეებად გამოცხადდა და ფაქტიურად, ნულს გაუტოლდა. ამისგან განსხვავებით, ევროპის სოციალისტურმა პარტიებმა შეცვალეს თავიანთი პოზიციები და მთელ რიგ შემთხვევებში წარმატებებსაც მიაღწიეს. სკანდინავიის ქვეყნებში სოციალისტებმა დანერგეს „შერეული ეკონომიკის“ ნიმუში, რომელიც გულისხმობდა კერძო საკუთრებას, ხელისუფლების მიერ ეკონომიკის წარმართვას და კეთილდღეობის მასშტაბურ პროგრამებს. სკანდინავიური მოდელი სხვა ქვეყნების სოციალისტურმა პარტიებმაც გაიზიარეს. 1959 წელს გერმანიის სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ უარი განაცხადა მარქსისტულ დებულებებზე და უპირატესობა მიანიჭა „სოციალურ საბაზრო ეკონომიკას“, რომელიც გულისხმობდა „მაქსიმალურ კონკურენციას და ეკონომიკის დაგეგმვას საჭიროების მიხედვით“. სოციალისტები, ასევე, მშვიდობიანად თმობდნენ პოზიციებს არჩევნებში დამარცხების შემთხვევაში. მაგალითად, დიდ ბრიტანეთში 1945 წელს არჩევნებში ლეიბორისტებმა გაიმარჯვეს. მათ შემოიღეს ჯანდაცვის ეროვნული სისტემა და ძირითადი ინდუსტრიული სფეროების ნაციონალიზაცია¹³ მოახდინეს. თუმცა, 1951 წელს ისინი კონსერვატორებთან დამარცხდნენ და უმრავლესობის დათმობა მოუწიათ.

ჩანართი 1. სოციალიზმი, ანარქიზმი, მარქსიზმი და კომუნიზმი: მსგავსებები და განსხვავებები

სოციალიზმს, ანარქიზმს, მარქსიზმსა და კომუნიზმს შორის მთელი რიგი მსგავსებები არსებობს, თუმცა არის განსხვავებებიც. მთავარი მსგავსება მათ შორის ისაა, რომ ისინი უარყოფითად არიან განმსჭვალული შეუზღუდავი საბაზრო ეკონომიკის მიმართ. გარდა ამისა, აღნიშნული მიდგომები წარმოების საშუალებების კერძო მფლობელობასთან შედარებით უპირატესობას ანიჭებენ წარმოების საშუალებების საჯარო (კოლექტიურ) მფლობელობას, რადგან მიიჩნევენ, რომ ეს ხელს შეუწყობს სიმდიდრის უფრო სამართლიან გადანაწილებას და უფრო ეგალიტარული (თანასწორი) საზოგადოების ჩამოყალიბებას.

რაც შეეხება განსხვავებებს: მარქსმა სოციალიზმის თავისი ვერსია ჩამოაყალიბა, რომელიც შემდეგში იმდენად გავლენიანი გახდა, რომ ცალკე მიმართულებად ჩამოყალიბდა და მარქსიზმი ეწოდა. ასე რომ, სოციალისტური იდეები უფრო ძველია, ვიდრე მარქსიზმი. სოციალისტური შეხედულებები გვხვდება პლატონის, თომას მორის, შარლ ფურიეს, რობერტ ოუენის და სხვა მოაზროვნეთა ნაშრომებში. სოციალიზმის მარქსისტულ ვერსიაში ყურადღება გამახვილებულია კლასთა ბრძოლაზე, რევოლუციის გზით კაპიტალიზმის დამხობასა და საბოლოო ჯამში, კომუნიზმის დამკვიდრებაზე, რომლის დროსაც კერძო საკუთრება არ იარსებებს. კაპიტალიზმის დამხობის შემდეგ,

¹³ ნაციონალიზაცია – კერძო საკუთრების (მინის, მსხვილი წარმოების და ა.შ.) უსასყიდლოდ (ან კომპენსაციის გზით) სახელმწიფო საკუთრებად გადაქცევა. შდრ. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=5442>

მარქსის აზრით, პროლეტარებს დიქტატურა უნდა დაემყარებინათ და პროლეტარული სახელმწიფო შეექმნათ. აქ ანარქისტები ემიჯნებიან მარქსისტებს, რადგან ანარქისტების აზრით, ყოველგვარი სახელმწიფო (და არა მხოლოდ კაპიტალისტური) ბოროტებას წარმოადგენს.

ამრიგად, ძალიან გამარტივებულად რომ ვთქვათ, სოციალიზმი უფრო მომცველი ცნებაა, ვიდრე ანარქიზმი და მარქსიზმი, რომლებიც კონკრეტულ სოციალისტურ მიმართულებებს წარმოადგენენ. მათ ალტერნატივას დღეს წარმოადგენს **სოციალ-დემოკრატია**, რომელიც ანარქიზმისგან და მარქსიზმისგან განსხვავებით, უარყოფს რევოლუციას და სიმდიდრის გადანაწილებას დემოკრატიული პროცესების მეშვეობით ესწრაფვის. ასე რომ, სოციალ-დემოკრატია, ანარქიზმისა და მარქსიზმისგან განსხვავებით, უფრო შემწყნარებლურია თავისუფალ ბაზარზე დამყარებული საბაზრო ეკონომიკის მიმართ.

4. ფემინიზმი¹⁴ არის სქესთა შორის სოციალური, ეკონომიკური და პოლიტიკური თანასწორობის რწმენა. ეს არის ინტელექტალური და პოლიტიკური მოძრაობა, რომელიც ქალებისთვის თანასწორობისა და სამართლიანობის მოპოვებისა და, ასევე, **სექსიზმის**¹⁵ ყველა ფორმის აღმოფხვრისკენ ისწრაფვის. ევროპაში ფემინისტურმა მოძრაობამ ორგანიზებული სახე XIX საუკუნეში მიიღო. XIX-XX საუკუნეებში ფემინისტურ ტრადიციაში სამი მიმართულება გამოიკვეთა: 1. ლიბერალური ფემინიზმი; 2. სოციალისტური, ანუ მარქსისტული ფემინიზმი; 3. რადიკალური ფემინიზმი. XX საუკუნის მიწურულს გააქტიურდა შავკანიან ქალთა ფემინიზმი და პოსტმოდერნული ფემინიზმი.

ლიბერალური ფემინიზმი გენდერული უთანასწორობის მიზეზებს საზოგადოებაში არსებულ სოციალურ და კულტურულ დამოკიდებულებებში მიიჩნევს. ამ მხრივ მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ინგლისელმა ფილოსოფოსმა **ჯონ სტიუარტ მილმა** (1806-1873 წწ.), რომელმაც 1869 წელს გამოსცა ნაშრომი „ქალთა დაქვემდებარება“ (*The Subjection of Women*). ამ ნაშრომში მილი მოითხოვდა სქესთა შორის სამართლებრივ და პოლიტიკურ თანასწორობას, ასევე, საარჩევნო უფლებას ქალებისთვის.

ჯონ სტიუარტ მილი

¹⁴ შტრ. Anthony Giddens, Philip W. Sutton, *Sociology*, 7th edition, Polity Press, 2013, გვ. 653 და შმდ.

¹⁵ სექსიზმი – სისტემატური დისკრიმინაცია სქესის საფუძველზე.

რადიკალური და სოციალური ფემინიზმისგან განსხვავებით, ლიბერალური ფემინიზმის წარმომადგენლებს არ მიაჩნიათ ქალების დაქვემდებარება სტრუქტურულ პრობლემად, ანუ ისეთ პრობლემად, რომელიც საზოგადოების სოციალურ-პოლიტიკურ წყობაში მყარადაა ფესვგადგმული. ამის ნაცვლად, ისინი ყურადღებას ამახვილებენ მრავალ ცალკეულ ფაქტორზე, რომლებიც ხელს უწყობს ქალთა ჩაგვრას. მაგალითად, უკანაკნელ ათწლეულებში ლიბერალი ფემინისტები იბრძოდნენ სექსიზმის წინააღმდეგ განათლების, მედია სფეროსა და დასაქმების სფეროში. ლიბერალი ფემინისტები ცდილობენ, საკანონმდებლო ინიციატივებით და დემოკრატიული საშუალებებით მიაღწიონ თავიანთ მიზნებს. ვითარების გაუმჯობესებას ისინი თანდათანობით რეფორმების მეშვეობით ესწრაფვიან. ამ მხრივ, ისინი უფრო ზომიერები არიან, ვიდრე რადიკალური და სოციალისტური ფემინისტები, რომლებიც არსებული სისტემის დანგრევას მოითხოვენ. მიუხედავად იმისა, რომ ლიბერალური ფემინისტების წყალობით გასულ საუკუნეში ქალებმა მრავალი უფლება მოიპოვეს, კრიტიკოსები მიუთითებენ, რომ ლიბერალი ფემინისტები არ ებრძვიან გენდერული უთანასწორობის საფუძველმდებარე მიზეზებს და რომ ისინი ყურადღებას არ აქცევენ საზოგადოებაში ქალების სისტემატურ ჩაგვრას. ცალკეულ ფაქტორებზე ყურადღების გამახვილებით ლიბერალი ფემინისტები გენდერული უთანასწორობის არასრულ სურათს გვაძლევენ, მიიჩნევენ რადიკალური ფემინისტები, რომელთა აზრით, ლიბერალური ფემინიზმი ქალებს უთანასწორო საზოგადოების აღიარებისკენ მოუწოდებს.

სოციალისტური და მარქსისტული ფემინიზმი. სოციალისტური ფემინიზმი მარქსის კონფლიქტის თეორიიდან განვითარდა, მიუხედავად იმისა, რომ თავად მარქსს ბევრი არაფერი უთქვამს გენდერული უთანასწორობის შესახებ. ეს მიმართულება ესწრაფვის, როგორც **პატრიარქალიზმის** (მამაკაცთა მიერ ქალების სისტემატური ჩაგვრა), ასევე, კაპიტალიზმის დამარცხებას. უნდა აღინიშნოს, რომ მარქსზე მეტად ამ მიმართულებით ფრიდრიხ ენგელსი წერდა. იგი ამტკიცებდა, რომ **კაპიტალიზმის** პირობებში მამაკაცებისადმი ქალების მორჩილებას მატერიალური და ეკონომიკური ფაქტორები უდევს საფუძვლად, რადგან პატრიარქალიზმს, კლასთა ბრძოლის მსგავსად, თავისი ძირები კერძო საკუთრებაში აქვს. კაპიტალიზმი განამტკიცებს ქალებზე კაცების ბატონობას, რაც ხორციელდება მთელი სიმდიდრის მცირე რაოდენობის მამაკაცთა ხელში კონცენტრირებით. კაპიტალიზმი, ყველა ადრე არსებულ სოციალურ წყობასთან (პირველყოფილი თემური წყობილება, მონათმფლობელობა, ფეოდალიზმი) შედარებით, უფრო მეტად ამძაფრებს ამ ჩაგვრას, რადგან ის წინა ეპოქებთან შედარებით, განუზომელ სიმდიდრეს ქმნის, რომლის მესაკუთრეებად კაცები გვევლინებიან. გარდა ამისა, კაპიტალიზმი ქალებს განიხილავს, როგორც მხოლოდ მომხმარებლებს, რომლებმაც გარკვეული სახის პროდუქცია უნდა მოიხმარონ. დაბოლოს, კაპიტალიზმის დროს ქალები სახლის უფასო მუშებად გვევლინებიან.

სოციალისტი ფემინისტები ამტკიცებდნენ, რომ ლიბერალი ფემინისტების რეფორმისტული მიზნები არაადეკვატურია. ისინი მოითხოვენ ოჯახის გარდაქმნას, „ოჯახური მონობის“ გაუქმებას და საოჯახო საქმიანობასა და ბავშვის მოვლაზე კოლექტიური პასუხისმგებლობის დანერგვას. მარქსის მსგავსად, ბევრი სოციალისტი ფემინისტი თვლიდა, რომ ამ მიზნების მიღწევა შესაძლებელი იქნებოდა სოციალისტური რევოლუციის შედეგად, რომელიც ჭეშმარიტ თანასწორობას დაუდებდა საფუძველს.

რადიკალური ფემინიზმი. რადიკალური ფემინიზმის ძირითადი დებულება ასეთია: ქალების ექსპლუატაციაზე პასუხისმგებლები არიან მხოლოდ მამაკაცები, რადგან ისინი სარგებელს იღებენ ქალების ჩაგვრისგან. ამ ფემინისტური მიმართულების უმთავრესი

ანალიზის ობიექტს პატრიარქალიზმი წარმოადგენს. პატრიარქალიზმი განიხილება როგორც საყოველთაო ფენომენი, რომელიც განსხვავებულ ეპოქებსა და კულტურებში არსებობდა. რადიკალური ფემინისტების აზრით, საზოგადოებაში ქალების ჩაგვრის უმთავრესი ადგილი **ოჯახია**. მათი მტკიცებით, მამაკაცები ჩაგრავენ ქალებს იმით, რომ ექსპლუატაციას უწევენ მათ შრომას სახლში. მამაკაცები, ასევე, არ აძლევენ ქალებს ძალაუფლებისა და საზოგადოებაში გავლენის მოპოვების საშუალებას. რადიკალური ფემინისტების აზრით, პატრიარქალიზმის საფუძველია ქალების სხეულებისა და სექსუალობის გარკვეული ფორმებით მითვისება.

შულემით ფაიარსტოუნი, ადრეული რადიკალური ფემინისტი (1945-2012 წწ.) ამტკიცებდა, რომ მამაკაცები აკონტროლებენ ქალების როლებს რეპროდუქციასა და ბავშვების აღზრდაში. რადგან ქალს ბიოლოგიურად შეუძლია ბავშვის გაჩენა, ამიტომ იგი მატერიალურად მამაკაცზეა დამოკიდებული. ეს „ბიოლოგიური უთანასწორობა“ ასახვას ჰპოვებს **ნუკლეარული ოჯახის**¹⁶ სახით. ფაიარსტოუნი საუბრობს „სქესობრივი კლასის“ შესახებ, რათა დაახასიათოს ქალების სოციალური პოზიცია. მისი აზრით, ქალების გათავისუფლება შესაძლებელია მხოლოდ ოჯახისა და იმ ძალაუფლებრივი ურთიერთობის გაუქმებით, რომელიც ოჯახს ახასიათებს.¹⁷

შულემით ფაიარსტოუნი

სხვა რადიკალი ფემინისტები მიუთითებდნენ მამაკაცების მხრიდან გამოვლენილ ძალადობაზე (ცემა, გაუპატიურება და ა.შ.). მათი აზრით, ეს ძალადობა სისტემური პროცესია და მას არა აქვს ინდივიდუალური ხასიათი; თვით ყოველდღიური ცხოვრების ინტერაქციებიც კი გენდერულ უთანასწორობას უწყობს ხელს (არავერბალური კომუნიკაცია, ქცევის წესები და ა.შ.). გარდა ამისა, სილამაზისა და მშვენიერების გავრცელებული გაგება მამაკაცთა მიერაა შემოტანილი და ქალურობის მხოლოდ ერთ ასპექტს წარმოაჩენს. დაბოლოს, მედიის, მოდისა და რეკლამის მეშვეობით ხდება ქალების სექსუალურ ობიექტებად ქცევა, რომელთა მიზანი მხოლოდ მამაკაცთა დაკმაყოფილებაა. რადიკალი ფემინისტები თვლიან, რომ ქალების გათავისუფლება თანდათანობითი რეფორმებით ვერ მოხერხდება. პატრიარქალიზმი სისტემური მოვლენაა და გენდერული თანასწორობა მხოლოდ მისი დაძლევით მიიღება.

¹⁶ ნუკლეარული ოჯახი – ისეთი ოჯახი, რომლებიც მხოლოდ მშობლ(ებ)ისა და მათი შვილ(ებ)ისგან შედგება.

¹⁷ იხ. S. Firestone, *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution*, London: Cape, 1971.

კრიტიკოსების აზრით, პატრიარქალიზმის ის ცნება, რომელსაც რადიკალი ფემინისტები იყენებდნენ, საკმაოდ ზოგადია და არაადეკვატურია ქალთა ჩაგვრის ასახვას. რადიკალური ფემინისტების აზრით, პატრიარქალიზმი საყოველთაო მოვლენაა, თუმცა პატრიარქალიზმის ასეთი გაგება ადგილს არ ტოვებს ისტორიული და კულტურული ფაქტორებისთვის. გარდა ამისა, რადიკალი ფემინისტები უგულებელყოფენ ისეთი მნიშვნელოვანი ფაქტორების გავლენას, როგორებიცაა რასა, კლასი და ეთნიკურობა. ერთი სიტყვით, პატრიარქალიზმი არ უნდა გავიგოთ, როგორც საყოველთაო მოვლენა, რადგან ამით ყველა გენდერულ უთანასწორობას მამაკაცსა და ქალს შორის არსებულ ბიოლოგიურ განსხვავებაზე დავიყვანთ.

შავკანიან ქალთა ფემინიზმი. ამ მიმართულების მომხრეები ამტკიცებენ, რომ ძირითადი ფემინისტური სკოლები არ აქცევენ სათანადო ყურადღებას ქალებს შორის არსებულ ეთნიკურ განსხვავებებს. ეს თეორიები, ძირითადად, ორიენტირებულია განვითარებულ ქვეყნებში მცხოვრებ თეთრკანიან საშუალო კლასის ქალებზე. შესაბამისად, განზოგადება იმის თაობაზე, რომ ხდება ქალების ჩაგვრა, ქალთა საკმაოდ შეზღუდულ ჯგუფს ეფუძნება. გარდა ამისა, საეჭვოა თავად გენდერული ჩაგვრის ისეთი გაგება, რომლის თანახმად, ყველა ქალი ერთნაირად იჩაგრება კაცების მიერ. ამ და სხვა საკითხებმა გამოიწვია შავკანიანთა ფემინისტური მოძრაობის ჩამოყალიბება. ისინი ყურადღებას ამახვილებენ საკუთარ ისტორიაზე, მონობისა და **რასობრივი სეგრეგაციის**¹⁸ მძიმე მემკვიდრეობაზე. შავკანიანი ფემინისტები ყურადღებას ამახვილებენ იმ გარემოებაზე, რომ ადრეული შავკანიანი სუფრაჟისტები¹⁹ მხარს უჭერდნენ ქალთა უფლებებისთვის ბრძოლას. თუმცა მათ მალე გააცნობიერეს, რომ შავკანიანი ქალი ორმაგად იჩაგრებოდა, კერძოდ, რასისა და გენდერის საფუძველზე.

შავკანიანი ფემინისტი **ბელ ჰუქსი** (დაიბ. 1952 წ.) ამტკიცებს, რომ თეთრკანიანი ფემინისტების შეხედულება იმის თაობაზე, რომ ოჯახი პატრიარქალიზმის საფუძველია, შესაძლოა, არ მიეყენებოდეს შავკანიანთა ოჯახებს. შავკანიან საზოგადოებებში ოჯახი მთავარი საყრდენი იყო **რასიზმის**²⁰ წინააღმდეგ ბრძოლაში. შავკანიანი ქალების ჩაგვრის წერტილები ოჯახს გარეთ უნდა ვეძიოთ. შესაბამისად, შავკანიანი ფემინისტები თვლიან, რომ ნებისმიერი თეორია გენდერული უთანასწორობის შესახებ, რომელიც რასიზმს არ გაითვალისწინებს, ვერ იქნება სრულყოფილი. ზოგიერთი შავკანიანი ფემინისტის აზრით, მათი თეორიის მთავარ ღირსებას წარმოადგენს რასობრივი, კლასობრივი და გენდერული ფაქტორების თანაბარი გათვალისწინება. შავკანიან ფემინისტთა აზრით, შავკანიანი ქალები მრავალი ფაქტორის გამო იჩაგრებიან (კანის ფერი, სქესი, კლასობრივი ფაქტორები). როდესაც ყველა ფაქტორი ერთად იყრის თავს, მაშინ ჩაგვრა განსაკუთრებით მძიმე ხასიათს იღებს.

¹⁸ რასობრივი სეგრეგაცია – რასობრივი კუთვნილების (ან სავარაუდო რასობრივი მიკუთვნებულობის) გამო ადამიანთა გარკვეული ჯგუფისთვის საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილებზე (პარკების, რესტორნების, მოსაცდელი ოთახების და სხვ.), ცალკეულ ინსტიტუტებზე (სკოლები, უნივერსიტეტები და ა.შ.) წვდომის შეზღუდვა და მათი გამოცხადება „ალმატებული“ რასობრივი ჯგუფისთვის წვდომად ადგილებად.

¹⁹ სუფრაჟიზმი – მოძრაობა, რომლის მიზანი იყო ქალებისათვის საარჩევნო ხმის მოპოვება.

²⁰ რასიზმი – ალმატებულობის ან არასრულფასოვნების მიწერა ადამიანთა ისეთი ჯგუფებისთვის, რომლებსაც მემკვიდრეობით მიღებული ერთნაირი ფიზიკური მახასიათებლები აქვთ.

ბელ ჰუქსი

პოსტმოდერნული ფემინიზმი. პოსტმოდერნული ფემინიზმი ემყარება კულტურულ მოვლენას, რომელსაც **პოსტმოდერნიზმი** ეწოდება. პოსტმოდერნიზმი გავრცელებულია ხელოვნებაში, არქიტექტურაში, ფილოსოფიაში და ა.შ. სიტყვა „პოსტმოდერნიზმი“ განმარტება არც თუ ისე ადვილია. ფრანგი ფილოსოფოსი **ჟან-ფრანსუა ლიოტარი (1924-1998 წწ.)** თავის ნაშრომში „პოსტმოდერნული მდგომარეობა“ (1979 წ.) ამტკიცებდა, რომ თანამედროვე სამყაროში ე.წ. „დიდმა ნარატივებმა“ ანუ ისეთმა თეორიებმა, რომლებიც საყოველთაო ჭეშმარიტებების ჩამოყალიბებას ისახავდნენ მიზნად და ვრცელ განზოგადებებს ემყარებოდნენ, ადრინდელი მნიშვნელობა დაკარგეს (მაგალითად, მარქსის თეორია, რომელიც მთელ ისტორიას კლასთა ბრძოლად გაიაზრებს, ასეთ ნარატივად შეიძლება გავიგოთ). პოსტმოდერნულ მდგომარეობაში, ლიოტარის მიხედვით, არსებითია განსხვავებულობაზე, მრავალფეროვნებაზე, არათავსებადობაზე მითითება.

პოსტმოდერნული ფემინიზმის საფუძვლები გვხვდება ისეთი მოაზროვნეების ნაშრომებში, როგორებიცაა **ჟაკ დერიდა (1930-2004 წწ.)**, **ჟან ლაკანი (1901-1981 წწ.)** და **სიმონა დე ბოვუარი (1908-1986 წწ.)**. პოსტმოდერნისტი ფემინისტები ამტკიცებენ, რომ არ არსებობს ერთიანი თეორია, რომელიც ახსნის ქალების პოზიციას საზოგადოებაში. ასევე, არ არსებობს ისეთი კატეგორიის უნივერსალური გაგება, როგორიც არის „ქალი“. შესაბამისად, პოსტმოდერნისტი ფემინისტები უარყოფენ ისეთ ფემინისტურ მიდგომებს, რომლებიც ერთ ძირითად ფაქტორზე დაყრდნობით (პატრიარქალიზმი, რასა, კლასი) ცდილობენ ქალთა ჩაგვრის ახსნას. ისინი თვლიან, რომ მრავალ ურთიერთსაპირისპირო შეხედულებას ერთდროულად არსებობის უფლება აქვს. არ არსებობს ქალურობის ერთიანი გაგება, რადგან სხვადასხვა ინდივიდები და ჯგუფები (ჰეტეროსექსუალები, ბისექსუალები, ლესბოსელები, შავკანიანი ქალები, მუშა ქალები და ა.შ.) განსხვავებულად განიცდიან ქალად ყოფნას. პოსტმოდერნისტი ფემინისტი თეორიტიკოსები დიდ ყურადღებას ამახვილებენ სხვადასხვა ჯგუფების განსხვავებულობაზე და ხაზს უსვამენ ამ განსხვავებულობის დადებით მხარეს. ერთი სიტყვით, არსებობს ბევრი ჭეშმარიტება და რეალობის სხვადასხვანაირი გაგება. ამრიგად, **განსხვავებულობის/განსხვავების აღიარება** პოსტმოდერნული ფემინიზმის ცენტრალური თემაა.

პოსტმოდერნისტი ფემინისტები აქტიურად იყენებენ **დეკონსტრუქციის** ცნებას. დეკონსტრუქცია ნიშნავს მოცემული ცნების, ან პრაქტიკის ტრადიციული მნიშვნელობის „დაშლას“ და მის გააზრებას სრულიად ახალ კონტექსტში. პოსტმოდერნული თეორიის მიმდევრები ცდილობენ, მოახდინონ სამყაროს მამაკაცური (მასკულინური) ხედვის დეკონსტრუქცია. ამის ერთ-ერთ მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ ფემინისტი ავტორების მიერ ისეთი ზღაპრების დაწერა, სადაც აქტიურ გმირებს ქალები განასახიერებენ.

საკვანძო ცნებები და პიროვნებები

ანარქიზმი

ინდივიდუალური ანარქიზმი

სოციალური ანარქიზმი

საკუთრება vs მფლობელობა

მარქსიზმი

კაპიტალიზმი

პირველი ინტერნაციონალი

ექსპლუატაცია

კაპიტალი

კაპიტალის აკუმულაცია

ინდუსტრიალიზაცია

წარმოების საშუალებები

კაპიტალისტები/ბურჟუაზია

პროლეტარიატი

პროლეტარიატის დიქტატურა

კლასობრივი სისტემა

კლასობრივი კონფლიქტი

ანტაგონისტური ჯგუფები/კლასები

ისტორიის მატერიალისტური გაგება

კომუნიზმი

პაციფიზმი

ურთიერთდახმარება

სოციალიზმი

სიმდიდრისა და ძალაუფლების კონცენტრაცია

საზოგადოების რესურსების სოციალური/კოლექტიური კონტროლი = წარმოების საშუალებების საჯარო (კოლექტიური) მფლობელობა

ცენტრალისტები/დეცენტრალისტები (სოციალიზმი)

სოციალ-დემოკრატია

თავისუფალი ბაზარი

ფემინიზმი

სექსიზმი

ლიბერალური ფემინიზმი

სოციალისტური და მარქსისტული ფემინიზმი

პატრიარქალიზმი

რადიკალური ფემინიზმი

ნუკლეარული ოჯახი

შავკანიან ქალთა ფემინიზმი

რასიზმი

რასობრივი სეგრეგაცია

სუფრაჟიზმი

პოსტმოდერნიზმი

დიდი ნარატივები

პოსტმოდერნული ფემინიზმი

განსხვავებულობის/განსხვავების აღიარება

დეკონსტრუქცია

თომას პეინი

უილიამ გოდვინი

პიერ-ჟოზეფ პრუდონი

კარლ მარქსი

ფრიდრიხ ენგელსი

მიხეილ ბაკუნინი

ლევ ტოლსტოი

პეტრე კროპოტკინი

ვარლამ ჩერქეზიშვილი

ჯონ სტიუარტ მილი

შულემით ფაიარსთოუნი

ბელ ჰუქსი

ჟან-ფრანსუა ლიოტარი

სიმონა დე ბოვუარი

შეკითხვები და დავალებები

რას ენოდება ანარქიზმი?

რა განსხვავებაა ე.წ. ინდივიდუალურ და სოციალურ ანარქიზმს შორის?

რა შეხედულებები ჰქონდა პრუდონს? რა განსხვავებაა საკუთრებასა და მფლობელობას შორის, პრუდონის მიხედვით?

რას ენოდება მარქსიზმი?

რას ენოდება კაპიტალიზმი? კაპიტალი? კაპიტალის აკუმულაცია? წარმოების საშუალებები?

გადმოეცით ისტორიის მატერიალისტური გაგების არსი.

რა საკითხის გამო დაუპირისპირდნენ მარქსისტები და ანარქისტები ერთმანეთს?

რას ენოდება სოციალიზმი? რა მიმართებაა სოციალიზმს, ანარქიზმსა და მარქსიზმს შორის?

რა განსხვავებებს ხედავთ სოციალიზმსა და ლიბერალიზმს, სოციალიზმსა და კონსერვატიზმს შორის?

დაასახელეთ ფემინიზმის ძირითადი მიმართულებები და მოკლედ აღწერეთ ისინი. ხომ არ გამოყოფდით რომელიმე მიმართულებას, რომელიც ტექსტში არაა ნახსენები?

რა განსხვავებაა ლიბერალ და სოციალისტ ფემინისტებს შორის?

როგორ ფიქრობთ, როგორ ესმით საქართველოში ფემინიზმი? რა უწყობს ხელს ასეთ აღქმებს? მოაწყვეთ დისკუსია აღნიშნული საკითხის შესახებ.

ახალი თაობის ანიმაციურ ფილმებში (მაგალითად, „შრეკი“, „მამაცი“, „ქრუდსების ოჯახი“), ხშირად მდებარეობთი სქესის პერსონაჟებს ისეთი თვისებები (აქტიურობა, შეუპოვრობა, სიმამაცე და ა.შ.) ახასიათებთ, რომლებიც ადრე ტრადიციულად

მამაკაცურად ითვლებოდა. როგორ ფიქრობთ, რითია ეს ცვლილებები განპირობებული? მოიყვანეთ მაგალითები კულტურის სხვა სფეროებიდანაც (მხატვრული ფილმები, ლიტერატურა და სხვ.). მოაწყვეთ დისკუსია აღნიშნული საკითხის შესახებ.

დავალბა 1: მოიძიეთ ინფორმაცია ვარლამ ჩერქეზიშვილის და სხვა ქართველი პოლიტიკური თეორეტიკოსების (მაგალითად, არჩილ ჯორჯაძე, ნოე ჟორდანიას და სხვ.) შესახებ.

დავალბა 2: ელექტრონულ სამეცნიერო ბაზებში მოიძიეთ სამეცნიერო სტატია ტექსტში განხილული რომელიმე მოაზროვნის (პრუდონი, მარქსი, ბაკუნინი და ა.შ.) შესახებ და გააანალიზეთ მასში მოყვანილი არგუმენტები.

რეკომენდებული ტექსტები:

Colin Ward, *Anarchism: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press, 2004. – სათაური ყველაფერს გვეუბნება: ეს არის ძალიან მოკლე შესავალი ანარქიზმის შესახებ 😊 სხვათა შორის, ამ წიგნის ქართული ვერსიის ნახვა შესაძლებელია ანარქისტული ბიბლიოთეკის ვებ-გვერდზე (იხ. ქვემოთ ინტერნეტ-რესურსები).

დმიტრი შველიძე, „აი, ვინ იყო, ქართველნო, ვარლამ ჩერქეზიშვილი!“, რედაქტორი: ვახტანგ გურული, თბილისი: ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2021 წ. – ავტორი მოგვითხრობს ვარლამ ჩერქეზიშვილის თავგადასავლებით აღსავსე ცხოვრების შესახებ და განიხილავს მის შემოქმედებას.

კარლ მარქსი, ფრიდრიხ ენგელსი, „კომუნისტური პარტიის მანიფესტი“, კრებულში: „შესავალი თანამედროვე აზროვნებაში“, წიგნი 1, თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2019 წ., გვ. 333-366.

ნოე ჟორდანიას, „რჩეული ნაწერები“. შეადგინა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო გურამ შარაძემ, თბილისი: „საქართველო“, 1990 წ. – კრებულში შესულია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პირველი მეთაურის სტატიები.

მერი უოლსტონკრაფტი, „ქალის უფლებების დაცვა“, თარგმნა თამარ ცხადაძემ. კრებულში: „შესავალი თანამედროვე აზროვნებაში“, წიგნი 1, თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2019 წ., გვ. 243-273. – მერი უოლსტონკრაფტი (1759-1797 წწ.) თანამედროვე ფემინიზმის „დედად“ შეიძლება ჩაითვალოს. კრებულში შესულია ნაწყვეტები მისი ნაშრომიდან, რომელიც დღეს ფემინისტური ლიტერატურის კლასიკურ ტექსტად ითვლება. ტექსტს თან ერთვის შესავალი სტატია მთარგმნელის მიერ.

ინტერნეტ-რესურსები:

Andrew Fiala, "Anarchism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/anarchism/> – სტატია ანარქიზმის შესახებ სტენფორდის ფილოსოფიურ ენციკლოპედიაში.

ანარქისტული ონლაინ-ბიბლიოთეკა – <http://a-library.org/index.html> – ანარქისტული პორტალი ქართულ ინტერნეტ-სივრცეში, შეიცავს ბევრ ტექსტს ანარქიზმის შესახებ.

ბეჯა კობახიძე, „ჩვენი ვარლამის ამბავი“, <https://nationalgeographic.ge/chveni-varlamis-ambavi/> – ისტორიკოს ბეჯა კობახიძის სტატია ვარლამ ჩერქეზიშვილის შესახებ, რომელიც „National Geographic საქართველო“-ში გამოქვეყნდა.

მარქსისტული ონლაინ-ბიბლიოთეკა – <https://www.marxists.org/georgian/> – საერთაშორისო მარქსისტული ონლაინ-პორტალის ქართულენოვანი განყოფილება. შეიცავს როგორც მარქსისა და ენგელსის, ასევე, სხვა მარქსისტების (ანტონიო გრამში, ვლადიმერ ლენინი, ლუი ალთუსერი და სხვ.) ტექსტებს.

David T. McLellan and Henri Chambre, "Marxism", *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Marxism> – სტატია მარქსიზმის შესახებ „ბრიტანიკის“ ენციკლოპედიაში.

Terence Ball and Richard Dagger, "Socialism", *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/socialism> – სტატია სოციალიზმის შესახებ „ბრიტანიკის“ ენციკლოპედიაში.

ფემინიზმი და გენდერული დემოკრატია, ჰაინრიჰ ბიოლის ფონდი – <http://www.feminism-boell.org/ka> – ამ ვებ-გვერდზე შეგიძლიათ, ფემინისტურ ტექსტებს გაეცნოთ. აქ, ასევე, განთავსებულია ინფორმაცია ქართული ფემინიზმის ისტორიის შესახებ.

Noëlle McAfee, "Feminist Philosophy", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/feminist-philosophy/> – სტენფორდის ფილოსოფიური ენციკლოპედიის სტატია ფემინისტური ფილოსოფიის შესახებ.